

PSIXOLOGİYA
jurnalı

BAKI - 2015

PSIXOLOGİYA JURNALI

Elmi-praktik jurnal

1999-cu ildən nəşr olunur

2015 №1

3 ayda bir dəfə nəşr olunur

ÜMUMİ PSIXOLOGİYA

- Əfəndiyeva G.E.**
Şəxsiyyətin siyasi identikliyi3
- Kərimova M.İ.**
Uşaq və yeniyetmələrdə internet asılılığının təyini9
- Kazımzadə L.A.**
Gənclərdə ətraf mühit stimullarının təsirinə emosional reaksiya
xüsusiyyətləri22

SOSIAL PSIXOLOGİYA

- Cabbarova L.M.**
Mediadan aqressiya və intiharlarla bağlı informasiyaların
izlənməsinin insanların davranışına təsir effektlərinin analizi30

PEDAQOJİ PSIXOLOGİYA

- Məmmədova A.E.**
Pedaqoji kollektivdə psixoloji iqlimin yaranmasında
idarəetmənin rolu42
- Mirzəyev H.**
Qloballaşmanın müəllim-şagird münasibətlərinə təsirinin
psixoloji xüsusiyyətləri54

ŞƏXSİYYƏTİN PSIXOLOGİYASI

Mustafayev M.H.

Şəxsiyyətin dəyərlər sisteminin psixoloji təhlili.....62

HÜQUQ PSIXOLOGİYASI

Aslanova G.M.

Məhkum qadınların resosializasiyasının psixoloji xüsusiyyətlərinin tədqiqi72

ŞƏXS

Açar sözlər: vətəndaşlıq, milli identikliyi, siyasi şüur

Ключевые слова: личность, политическая идентичность

Key words: civil identity, political consciousness

Avrovətəndaşlıq sına görə, vətəndaşlıq milli identikliyi sıxışdırıcı dövlət-vətəndaş sistemidir. Avropa İttifaqının ətrafında inkişaf etdirilən Birləşmiş Ştatlarının yeni dövrədə təkrarlama təcrübəsi bundan əvvəl Amerikalılar tərəfindən tərtib edilən müharibələr nəticəsində dövlətin vətəndaşlar arasında xalqı təbii mədəni-tarixi prosesinin nəticəsi deyil. Əvvəlki sayılan hinduların kəndə qətlə yetirilməsi yeni əməllər "tərəfəndən zəifləmə" sonradan "yerli əhaliyə qarşı təşkilatların təşkilatlarına təkan verdi ki, belə bir şəraitdə mədəniyyət əsasında yeni Amerika yəti təşəkkül tapmağa mədəniyyətin daşırıca

UŞAQ VƏ YENİYETMƏTLƏRDƏ İNTERNET ASILILIĞINININ TƏYİNİ

Mələk Kərimova

Xəzər Universitetinin doktorantı

E-mail: mkerimova@khazar.org

melsenem@mail.ru

Açar sözlər: internet asılılığı, uşaq və yeniyetmələr, İnternet asılılığının təyini, İnternet asılılıq şkalası

Ключевые слова: интернет зависимость, дети и подростки, значимость интернет зависимости, шкала интернет зависимости

Key words: internet addiction, scale, Azerbaijan, adolescent, prevalence, validity

Məqalədə internet asılılığı anlayışının nə olduğu şərh edilərək, M.Kayri və S.Günüç (2010) tərəfindən türk dilində tərtib edilmiş "İnternet Asılılıq şkalası"nın Azərbaycana uyğunlaşdırılmasından bəhs edilmişdir. Tədqiqatda şkalanın Azərbaycana uyğunlaşdırılması məqsədi ilə doğrulayıcı faktor analizi aparılmışdır. Tədqiqat nəticəsində şkalanın 4 alt şkalası üçün nəticələr belə hesablanmışdır: əksiklik şkalası üçün $\alpha=.844$, nəzarət etmədə çətinlik şkalası üçün $\alpha=.821$, sosial təcrid olma üçün $\alpha=.792$, funksionallıqda pozulma üçün $\alpha=.829$ olaraq hesablanmışdır. 836 tələbə üzərində aparılan tədqiqat zamanı Azərbaycana uyğunlaşdırılan

şkalanın valid və etibarlı olduğu müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan tələbələri arasında asılılığın nisbəti müəyyən edilmişdir. Tədqiqat nəticələrinə əsasən tələbələrin 51.9%-i internet asılılığı olmayan şəxslərdir. Ancaq 40.6% risk qrupunda və internet asılılığı olan şəxs, 7.5% isə internet asılılığı olan qrup kimi qarşımıza çıxır. Buradan yola çıxaraq deyə bilərik ki, orta dərəcədə internet asılılığı olan qrup gələcəkdə risk faktoru daşıyan potensial qrup kimi qarşımıza çıxma bilər. Tətbiq edilən qrupun 48.1% ni təşkil edən bu tələbələr diqqətə alınmalı və pedaqoji və psixoprofilaktik tədbirlər paketi düşünülməlidir.

GİRİŞ

Cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi onların biliyi asan əldə etməsi və istifadə etməsi ilə sıx əlaqədardır. Son dövrdə texnologiyanın həyatımıza girməsi ilə əlaqədar həyat tərzimiz dəyişməyə başlamışdır. Artıq televizor, kompüter, mobil telefon, smartlar və s. kimi texniki vasitələrsiz həyatımızı təsəvvür edə bilmirik. Son 10 ilin statistikasına baxdığımız zaman internet istifadəçilərinin sayının 630 milyondan 5806 milyona qədər artıq göstərdiyini görmək mümkündür (Kitai Kim, 2013). İnternet texnologiyasının həyatımıza belə girməsinin səbəbləri arasında internetin çox funksiyalılığı əsas məsələlərdən hesab edilə bilər. Belə ki, ünsiyyətin daha asan qurulması, anında əlaqə saxlama, əyləncə, istədiyin mövzuda anında məlumat alma, alışveriş, bank xidmətləri, kommunal ödənişlər və bu kimi funksiyalar interneti cəzb edici edərək ondan istifadə edənlərin sayının artmasına səbəb olmaqdadır. İnternetin faydaları ilə yanaşı internetdə saatlarca və aydın məqsədi olmadan axtarış apararaq, zamanının böyük bir hissəsində "online" olaraq interneti həyatının mərkəzinə qoyan, onsuz həyatını təsəvvür etməyən insanların sayı da təəssüf ki, gündən günə artmaqdadır. Artıq 2001 ilində Mark Prenski "rəqəmsəl yerlilər" və "rəqəmsəl köç-

künlər" anlayışından istifadə etməyə başladı. Belə ki, "rəqəmsəl yerlilər" daha çox internet çağında dünyaya gələn, dünyaya gəldiyi gündən etibarən kompüter, əl telefonu, planşet və s. kimi vasitələrlə böyüyən və istifadə etməkdə çox vaxt çətinlik çəkməyən qrup kimi qarşımıza çıxır. Uşaq və yeniyetmələr artıq "rəqəmsəl yerlilər" olaraq texnologiyadan daha rahat istifadə etməklə yanaşı, istifadə edilmə müddətini də artırmaqdadırlar. "Rəqəmsəl köçkünlər" isə yetkinlik yaşına da yaşlılıq yaşında texnologiya ilə tanış olan və istifadə etməyi öyrənən qrup kimi qarşımıza çıxır.

Məqsədsiz və uzun müddətli kompüter istifadəsi xüsusilə uşaq və yeniyetməlik çağındakı uşaqlarda ciddi fiziki və psixoloji narahatçılığa səbəb ola bilməkdədir. Belə ki, uzun müddət kompüter qarşısında aydın məqsədi olmadan oturan uşaq və yeniyetmələrdə göz, dayaq və hərəkət və s. ağrıları ilə yanaşı, yemək və yuxu rejiminin pozulduğu da diqqəti çəkməkdədir.

Beləliklə bu vəziyyət çox yaxın gələcəkdə əsrin bəlası deyə biləcəyimiz və internet asılılığı olan şəxslərin sayındakı artıma səbəb olacaqdır. Bir problemin ortaya çıxmadan əvvəl qarşısını alacaq profilaktik tədbirlərin görülməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda internetdən ilk dəfə 1991-ci ildə Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiya İnstitutunda istifadə edilməyə başlanmışdır. İlk dəfə bu institutda "elektron məktub" xidməti istifadəyə verilmişdir. 1994-cü ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının idarəetmə şöbəsində "British Petroleum" və Türkiyə hökumətinin dəstəyi ilə ilk internet əlaqəsi Türksat vasitəsi ilə Ortadoğu Texnik Universitetinin dəstəyi ilə yarandı (V.Cəfərov, 2013). Yenə eyni ildə ilk dəfə "ab.az" saytı yaradılmış və 1997-ci ildə ilk hökumət portalı "prezident.az" istifadəyə verilmişdir.

"APA-Ekonomiks" in (2010) verdiyi məlumata əsasən, Azərbaycanda internet istifadəçilərinin sayının ümumi əhaliyə nisbəti 44% təşkil edir. Bu da təxminən 3.7 milyon istifadəçi deməkdir. Ümumi əhalisi 9.5 milyon olan Azərbaycan üçün bu rəqəm böyük əhəmiyyət kəsb edir (<http://www.stat.gov.az/12.05.2014>). İnternet istifadəçilərinin sayındakı artım faydaları və fərsətləri istiqamətində qiymətləndirilərək müsbət bir fikir yaratsa da, digər tərəfdən də yeni asılılıq növü olan "internet asılılığı" anlayışını da qarşımıza çıxartdı.

Ümumilikdə, "asılılıq" termini alkoqol, narkotika, siqaret və digər asılılıq növləri ilə əlaqəli fikirləri ağla gətirir. Bu termin sadəcə bu tip ası-

lılıqları deyil, eyni zamanda televizor, mobil telefon asılılığı, yemə asılılığı, alışveriş asılılığı və s. kimi vəziyyətlərdə də istifadə edilir.

İnternet asılılığı termininin müxtəlif səpkidə tətbiq edildiyi görülmüşdür. İlk dəfə Dr.İvan Goldberg (1996) beynəlxalq sahədə "internet asılılığı" terminindən istifadə etmişdir, daha sonralar isə "internet bağlılığı" kimi ədəbiyyata daxil olmuşdur. Young DSM IV-ün "patoloji qumar oynama" kriteriyalarından yola çıxaraq internet asılılığı terminini işlətməmişdir. DSM-5 (2013) internet asılılığı yeni psixiatrik pozuntu kimi qiymətləndirilməkdədir. (Ling və digərləri, 2012). Bu termindən "patoloji internet istifadəsi" kimi qəbul etməyi təklif edən Young və Goldbergi izləyən tədqiqatçılar da diqqəti çəkir.

Əslində istifadə edilən terminlərin hamısının ortaq bir zəmini olduğu deyilə bilər. Hədsiz və problemlı internet istifadəsində ən əsas cəhət, insanın zamanının böyük bir bölümünü internet başında keçirməsi ilə əlaqədar olduğu deyilə bilər. İnternet asılılığında zamanın bir kriteriya kimi ələ alınmasına baxmayaraq, zamanın hansı məqsədlə istifadəsi də diqqət çəkməkdədir.

İnternet asılılığı olmayan şəxslər interneti məlumat, tədqiqat və daha faydalı məqsədlərlə istifadə etməkdədirlər. Halbuki, internet asılılığı

olan şəxslər mütəmadi olaraq uzun müddət "online" qalmaq özlərini bu davranışdan uzaqlaşdırma bilmirlər.

İnternet asılılığı olan şəxslə digərələrini ayırd etmək üçün dünya çapında bir çox test, envanter, şkalalardan istifadə edilir. Günümüzdə bu tip insanların dəqiq müəyyən edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada da şkalalara olan ehtiyac artmaqdadır. Azərbaycanda internet asılılığı ilə əlaqədar test və şkalaların olmamasına baxmayaraq, bu sahədə bir çox ölkələrdə müxtəlif metodlardan istifadə edildiyi müşahidə olunur. Sahə üzrə ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, terminin istifadəsində yaranan qarışıqlıq, test, envanter və şkalaların adında da öz əksini tapır.

İnternet asılılığı ilə əlaqədar dünyada ən çox Young tərəfindən 1996-cı ildə hazırlanan və DSM-IV-ün meyarlarına əsaslanan "İnternet asılılığı üçün diaqnostik kriteriya" adlı şkaladır. Bu şkala 8 sualdan ibarət olub ilkdir. 8 sualdan ibarət bu şkalada 5 sualın işarələnməsi internet asılılığı ilə əlaqədar fikir formalaşdırmaqdadır. Daha sonra Young bu şkalayı inkişaf etdirərək (İAT) 20 maddədən ibarət sual formasına çevirdi. Bu

şkala Çin, Koreya, Almaniya, Türkiyə kimi ölkələrdə uyğunlaşdırılaraq istifadə edilməyə başlandı.

Daha sonra Morahan Martin və Schumacher (2000) "Patoloji internet istifadəsi" adlı 13 likert tipli şkala hazırladı və bu şkalada 4 və bundan çox "bəli" cavabının olması şəxsin internet asılılığı ilə əlaqədar məlumat verməkdə idi. Yəni də xaricdə Caplan (2002) 52 tədqiqatında 29 maddədən ibarət və 5-li likert tipli "Ümumiləşdirilmiş problematik internet istifadəsi şkalası", Chen və digərləri (2003) "Çin internet asılılığı envanteri" (CIAS) adlı şkala hazırladılar və bu şkala da 31 maddədən ibarət olub, Çində çox istifadə edilməkdədir.

Xarici ölkələrdə bir çox test, şkala və envanterlərin istifadə edilməsinə baxmayaraq, Azərbaycan dilində internet asılılığını ölçən, elmi cəhətdən uyğun testin olmaması tədqiqat aparılması ehtiyacını ortaya qoydu. Türkiyə toplumunun sosial psixoloji yanaşmalarının Azərbaycanla oxşarlığı nəzərə alınaraq Günüş və M.Kayri (2010) tərəfindən hazırlanan və 35 maddədən 5-li likert tipi testin Azərbaycan mühitində yoxlanılması və adaptasiyası daha faydalı olardı.

Şkalanın
tini yoxlan
309 tələbə
daha sonra
sədi ilə bu
artılılmışdır
faktor ana
statistik m
Analizləri
18.0 ve Li
bom, 2001
tifadə edil

İndeks
χ^2 / df
RMSEA
RMR
SRMR
NFI
NNFI

STATİSTİK ANALİZ

Şkalanın tərcüməsinin keyfiyyətini yoxlamaq məqsədi ilə əvvəlcə 309 tələbə üzərində tətbiq edilmiş və daha sonra statistik analizlər məqsədi ilə bu sayı 836 tələbəyə qədər artırılmışdır. Tədqiqatda doğrulayıcı faktor analizindən istifadə edilərək statistik nəticələr əldə edilmişdir. Analizləri etmək məqsədi ilə SPSS 18.0 və Lisrel 8.5 (Jöreskog & Sörbom, 2001) paket proqramlardan istifadə edilmişdir. Modelin uyğunlu-

ğunu yoxlamaq məqsədi ilə aşağıdakı indekslərə baxılmışdır. Bu indekslər sırası ilə bunlardır. (Chi-Square Goodness-of-Fit), GFI (Goodness-of-Fit Index), AGFI (Adjusted Goodness-of-Fit Index), CFI (Comparative Fit Index), NFI (Normed Fit Index), NNFI (Not-Normed Fit Index), RMR (Root Mean Square Residuals), SRMR (Standardized Root Mean Square Residuals) and RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation).

Cədvəl 1.

Doğrulayıcı faktor analizinin nəticələri (CFA)

İndeks	Tapılan qiymət	Mükəmməl uyğunluq	Yaxşı uyğunluq	Qərar	Müəlliflər
χ^2 / df	2.03	$\chi^2 / df \leq 2$	$\chi^2 / df \leq 3$	Mükəmməl uyğunluq	(Kline, 2011)
RMSEA	.058	RMSEA $\leq .05$	RMSEA $\leq .08$	Yaxşı uyğunluq	Hooper, Coughlan & Mullen (2008)
RMR	.078	RMR $\leq .05$	RMR $\leq .08$	Yaxşı uyğunluq	Brown (2006)
SRMR	.064	SRMR $\leq .05$	SRMR $\leq .08$	Yaxşı uyğunluq	Hu & Bentler (1999) Brown (2006)
NFI	.94	NFI $\geq .95$	NFI $\geq .90$	Yaxşı uyğunluq	Hu & Bentler (1999) Tabachnick & Fidell (2007)
NNFI	.97	NNFI $\geq .95$	NNFI $\geq .90$	Mükəmməl uyğunluq	Thompson (2008) Tabachnick & Fidell (2007)

Ümumi psixologiya

İndeks	Tapılan qiymət	Mükəmməl uyğunluq	Yaxşı uyğunluq	Qərar	Müəlliflər
CFI	.97	CFI ≥ .95	CFI ≥ .90	Mükəmməl uyğunluq	Thompson (2008) Hu & Bentler (1999)
GFI	.83	GFI ≥ .95	GFI ≥ .90	Zəif uyğunluq	Tabachnick & Fidell (2007) Hooper & colleagues (2008) Hu & Bentler (1999)

$\chi^2 = 1115.99; df = 551$

Cədvəl 1 dən görüldüyü kimi, GFI indeksindən başqa digər bütün indekslər mükəmməl ya da yaxşı uyğunluq göstərir. Şkalanın alt dörd şkalası Azərbaycan dilinə uyğunluq göstərir. Hər bir alt faktorlar arasında korelasiyalar aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Pearson Korelasiya Əmsalları

Cədvəl 2.

Faktor	Əksiklik	Nəzarət etmədə çətinlik	Funksionallıqda pozulma	Sosial təcrid	Ümumi cəm
Əksiklik	1				
Nəzarət etmədə çətinlik	.631*	1			
Funksionallıqda pozulma	.512*	.689*	1		
Sosial təcrid	.460*	.532*	.572*	1	
Ümumi cəm	.843*	.883*	.818*	.721*	1

* $p < .001$

Cədvəl 2 dən görüldüyü kimi, hər bir alt faktor və ümumi faktor arasında da önəmli korelasiyalar tapılmışdır. (p < .001).

DOĞRULAYICI FAKTOR ANALİZİNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ GÖRƏ ETİBARLILIQ

Tədqiqatda istifadə edilən şkala 35 maddədən və 5 alt şkaladan ibarətdir. Bu şkalalar sırası ilə Sosial təcrid, funksionallıqda pozulma, nəzarət etmədə çətinlik, əksiklik kimi bölümlərdən ibarətdir. Toplanan balın yüksəkliyi internet asılılığının göstəricisidir.

Tədqiqat nəticələrinə görə, əksiklik şkalası üçün $\alpha=.844$, nəzarət etmədə çətinlik şkalası üçün $\alpha=.821$, sosial təcrid olma üçün $\alpha=.792$, funksionallıqda pozulma üçün $\alpha=.829$ olaraq hesablanmışdır. Ümumi mətbərlilik dəyəri isə $\alpha=.927$ olaraq hesablanmışdır.

Cədvəl 3.

Ümumi şkala və alt şkalalarla əlaqədar statistika

Faktor	№	Ortalama	Ortalama/ maddə	Sd.
Əksiklik	832	28,962	2,632	8,282
Nəzarət etmədə çətinlik	832	22,242	2,224	7,384
Funksionallıqda pozulma	832	14,287	2,041	5,661
Sosial təcrid	832	12,208	1,744	4,753
Ümumi cəm	832	77,698	2,220	21,656

Cədvəl 5.

İnternet Asılılıq şkalasının ballarının
iki mərhələli qrup analizi

Qrup	№	%	Ortalama	Sd
1. (asılılıq olmayan qrup)	432	51.9	61,294	11,604
2. (asılılıq risk qrupu)	338	40.6	90,249	8,880
3. (asılı qrup)	62	7.5	123,581	9,134
Cəmi	832	100,0	77,698	21,656

Cədvəl 5 də görüldüyü kimi, internet asılılığı olan qrupda 62 nəfər var (7.5%) və asılılıq risk qrupunda 338 nəfər tələbə var. Birinci qrup asılılığı olmayan qrupdur. (40.6%)

Birinci qrup heç bir asılılıq göstərməyən tələbə qrupudur. İkinci qrup bir çox əlamətləri göstərən risk qrupunda olan tələbələrdir. Üçüncü qrup isə asılılığı olan tələbə qrupu-

dur və daha çox asılılıq əlamətləri göstərir.

Şkalada olan hər bir maddə İnternet asılılığı ilə əlaqədardır. Şkaladan istifadə ediləcəyi zaman 105 (3*35) və 140 (4*35) arası risk qrupunda olan insanları, 140 və üzəri İnternet asılılığı olan insanları, 105 və aşağı bal alanlarda isə internet asılılığı olmayanlar kimi qiymətləndirilməkdədir.

NƏTİCƏ

Tədqiqat nəticələrinə görə, əksilik şkalası üçün $\alpha=.844$, nəzarət etmədə çətinlik şkalası üçün $\alpha=.821$, sosial təcrid olma üçün $\alpha=.792$, funksionallıqda pozulma üçün $\alpha=.829$ olaraq hesablanmışdır. Ümumi mətbərlilik dəyəri isə $\alpha=.927$ olaraq hesablanmışdır.

Tədqiqat yalnız Xəzər Universiteti tələbələri üzərində həyata keçirilmişdir. Tədqiqat nəticələrinə əsasən tələbələrin 51.9% -i internet asılılığı olmayan şəxslərdir. Ancaq 40.6% orta dərəcədə internet asılılığı, 7.5% isə internet asılılığı olan qrup kimi qarşımıza çıxır. Buradan yola çıxaraq deyə bilərik ki, orta dərəcədə internet asılılığı olan qrup gələcəkdə risk faktoru daşımaqdadır. Tətbiq edilən qrupun 48.1%-ni təşkil edən bu tələbələr diqqətə alınmalı pedaqoji və psixoprofilaktik tədbirlər paketi düşünülməlidir.

Beləliklə, internetdən istifadə gündəlik həyatımızın təbii bir ehtiyacı

halına gəlməklə yanaşı, faydaları ilə birlikdə zərərini də ortaya qoymuş olur. İnternet asılılığı yalnız fərdi deyil, ətraf mühit və cəmiyyətə təsir edə biləcək gücdə olan bir problem kimi qarşımıza çıxır. Azərbaycanda internet asılılığı ilə əlaqədar tədqiqatların sayı az olmaqla yanaşı, bu sahədə elmi cəhətdən tədqiq edilmiş və adaptasiya olunan test, şkalalar mövcud deyil. İnternet asılılığının müəyyənləşdirilməsində ölçmə vasitələrinin adaptasiya və Azərbaycan tələbələri arasında asılıların müəyyən edilməsi bu sahədə profilaktik tədbirlərin aparılması üçün şərait yaradacaq.

Bu şkala Azərbaycanda yoxlanılmış və adaptasiya edilmiş və İnternet asılılığını yoxlamada bir vasitə kimi gələcək tədqiqatlarda, klinikalarda, orta məktəblərdə vs. sahələrdə internet asılılığının olub olmamasını müəyyən etmək üçün istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York, NY: Guilford Publications, Inc.
2. Byrne, B. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications and programming*. New York, NY: Taylor and Francis Group.
3. Caplan, S.E. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: development of a theory-based cognitive behavioral measurement instrument. *Computer Human Behavior*, 18, 553-575. [http://dx.doi.org/10.1016/S0747-5632\(02\)00004-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0747-5632(02)00004-3)
4. Caplan, S.E. (2010). Theory and measurement of generalized problematic internet use: a two-step approach. *Computer Human Behavior*, 26, 1089-1097. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.012>
5. Chen, S., Weng, L., & Su, Y., et al. (2003). Development of a Chinese Internet addiction scale and its psychometric study. *Chinese Journal of Psychology*, 45, 279-294.
6. Clark, D.J., & Frith, K. H. (2005). The development and initial testing of the Internet Consequences Scales (ICONS). *Computer Information Nurs*, 23, 285-291. <http://dx.doi.org/10.1097/00024665-200509000-00013>
7. Demetrovics, Z., Szeredi, B., & Rózsa, S. (2008). The three-factor model of internet addiction: The development of the problematic internet use questionnaire. *Behavior Research Methods*, 40(2), 563-574. <http://dx.doi.org/10.3758/BRM.40.2.563>
8. Durkee, T., Kaess, M., & Carli, V., et al. (2012). Prevalence of pathological internet use among adolescents in Europe: Demographic and social factors. *Addiction*, 107, 2210-2222. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1360-0443.2012.03946.x>
9. Everitt, B.S. (1980). *Cluster Analysis (2nd ed.)*. London: Heinemann Educational Books.
10. Gunuc S. (2015). Relationships and Associations Between Video Game and Internet Addictions: Is Tolerance a Symptom Seen in All Conditions? *Computer in Human Behavior*, 49, 517-525. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.063>
11. Gunuc, S. (2013). Cart and Chaid analyses of some variables that predict internet addiction. *Turkish Journal of Psychology*, 28(71), 88-101.
12. Gunuc, S., & Dogan, A. (2013). The Relationships between Tur-

kish Adolescents' Internet Addiction, Their Perceived Social Support and Family Activities. Computers in Human Behavior, 29(6), 2197-2207. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2013.04.011>

13. Gunuc, S. (2011). Examination of Internet Addiction among Computer Department Staff in Terms of Duration and Purpose of Its Use. *International Journal of Cyber Society and Education*, 4(1), 39-46.
14. Gunuc, S., & Kayri, M. (2010). The profile of Internet Dependency in Turkey and Development of Internet Addiction Scale: Study of Validity & Reliability. *Hacettepe University Journal of Education*, 39, 220-232.
15. Hambleton, R.K., & Patsula, L. (1999). Increasing the validity of adapted tests: myths to be avoided a guidelines for improving test adaptation practices. *Journal of Applied Testing Technology*, August 1999 Issue. <http://data.memberclicks.com/site/atpu/volume%201%20issue%201Increasing%20validity.pdf>
16. Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *Articles*, 2. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-19027-3>
17. Hu, L.T., & Bentler, P.M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <http://dx.doi.org/10.1080/10705519909540118>
18. Huck, S. (2012). *Reading statistics and research (6th ed.)*. Boston: Pearson.
19. Hutcheson, G.D., & Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist: An introduction to generalized linear models*. Sage Publications.
20. Jöreskog K. & Sörbom D. (2001). *Lisrel 8: User's reference guide*. Chicago, USA: Scientific Software International Inc.
21. Kaufman, L., & Rousseeuw, P.J. (1990). *Finding groups in data: An introduction to cluster analysis*. New York: John Wiley and Sons. <http://dx.doi.org/10.1002/9780470316801>
22. Kim, K., Ryu, E., & Chon, M.Y., et al. (2006). Internet addiction in Korean adolescents and its relation to depression and suicidal ideation: a questionnaire survey. *International Nurs Stud*, 43, 185-192. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2005.02.005>
23. Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Wiley.

- tion modeling (3th ed.) New York: The Guilford Press.
24. Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*, 16, 13-29. [http://dx.doi.org/10.1016/S0747-5632\(99\)00049-7](http://dx.doi.org/10.1016/S0747-5632(99)00049-7)
25. Melek Kerimova, Selim Gunuc (2015) Adaptation of Internet Addiction Scale in Azerbaijani Language: A Validity-reliability and Prevalence Study. *Journal of Education and Training Studies*, Vol. 4, No. 1; January 2016
26. Nichols, L.A., & Nicki, R. (2004). Development of a Psychometrically Sound Internet Addiction Scale: A Preliminary Step. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18(4), 381-384. <http://dx.doi.org/10.1037/0893-164X.18.4.381>
27. Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows*. Maidenhead: Open University Press.
28. Poli, R., & Agrimi, E. (2012). Internet addiction disorder: Prevalence in an Italian student population. *Nordic Journal of Psychiatry*, 66(1), 55-59. <http://dx.doi.org/10.3109/08039488.2011.605169>
29. Raykov, T., & Marcoulides, G.A. (2006). *A first course in structural equation modeling* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
30. Tabachnick, G. G., & Fidell, L.S. (2007). *Experimental designs using ANOVA*. Belmont, CA: Duxbury, 35, 793-809.
31. Thatcher A. & Goolam S. (2005). Development and psychometric properties of the Problematic Internet Use Questionnaire. *South African Journal of Psychology*, 35, 793-809. <http://dx.doi.org/10.1177/008124630503500410>
32. Tsitsika, A., Janikian, M. & Schoenmakers T.M., et al. (2014). Internet Addictive Behavior in Adolescence: A Cross-Sectional Study in Seven European Countries. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(8), 528-535. <http://dx.doi.org/10.1089/cyber.2013.0382>
33. Wölfling, K., & Müller K. W. (2010). Pathological gambling and computer game-addiction. Current state of research regarding two subtypes of behavioral addiction. *Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz*, 53(4), 306-312. <http://dx.doi.org/10.1007/s00103-010-1038-7>

34. Wu, X., Chen, X., Han, J., Meng, H., & Luo, J., et al. (2013). Prevalence and Factors of Addictive Internet Use among Adolescents in Wuhan, China: Interactions of Parental Relationship with Age and Hyperactivity-Impulsivity. *PLoS ONE* 8(4): e61782. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0061782>
35. Young, K.S. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1(3), 237-244. <http://dx.doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
36. Zboralski, K., Orzechowska, A., & Talarowska, M., et al. (2009). The prevalence of computer and Internet addiction among pupils. *Postepy Higieny I Medycyny Doświadczalnej (Online)*, 63, 8–12.
37. Statistics Azerbaijan. (2010). Retrieved from http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/
38. Internet World Stats (2015). Retrieved from <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТИ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

АБСТРАКТ

В данной статье объясняется понятие интернет зависимости. Составленная на турецком языке «Шкала интернет зависимости», написанная М.Кайри и С. Гуниц говорит о соответствии Азербайджана к теме. Для установления соответствия шкалы для Азербайджана в исследованиях был проведен анализ соответствующего фактора. В результате исследований для четырех нижних шкал результаты были подсчитаны следующим образом: для шкалы недостатка $\alpha=.844$, для социальной изоляции $\alpha=.792$, для шкалы сложности контроля $\alpha=.821$, для шкалы нарушение функциональности $\alpha=.829$.

Во время проведение исследований среди 836 студентов было установлено, что соответствующая Азербайджану шкала валидна и надежна. В то же время был установлен коэффициент зависимости среди студентов Азербайджана. В результате исследований 51.9% студентов не зависимы от интернета. Однако 40.6% находится в зоне риска, а 7.5% интернет зависимы. Исходя из этого, мы можем считать, что группа со средним уровнем риска, в будущем может стать группой зависимых. Студенты, составляю-

щие 48.1 % изучаемой группы должны быть взяты на вооружение педагога и подходить под пакет мероприятий психопрофилактический характер.

DETERMINATION OF INTERNET ADDICTION IN CHILDREN AND ADOLESCENTS

ABSTRACT

The purpose of the present paper was to adapt Gunuc and Kayri's (2010) Internet Addiction Scale, with show validity and reliability for many various sampling groups, into the Azerbaijani language. Another objective of the study is to determine the prevalence of Internet addiction among Azerbaijani adolescents and youth, which preemptively requires

adaptation of the Internet Addiction Scale into the Azerbaijani language. Samples in the study have been selected separately for both purposes (validity and prevalence). Data were collected from students attending Khazar University in Azerbaijan in 2014-2015, first, in order to conduct Confirmatory Factor Analysis of the scale and second, to determine the prevalence of Internet addiction among youth. Data was obtained from 309 students for the first purpose and from 836 students for the second one. Students in various majors within the research sample were stratified through stratified sampling and students in these majors were randomly selected. The four-factor structure of the scale was tested through CFA. The Cronbach's Alpha (α) internal consistency coefficient of the scale was calculated as $\alpha=.926$.

Reliability coefficient of 4 sub-factors, regarding the scale, was found as follows: $\alpha=.844$ for Withdrawal, $\alpha=.821$ for Controlling difficulty, $\alpha=.829$ for Disorder in Functionality and $\alpha=.792$ for Social Isolation. The prevalence of Internet addiction among youth in Azerbaijan was determined. The study found that 51.9% were not Internet addicts, 40.6% were moderate Internet addicts, and 7.5% were Internet addicts. These findings show that the rate of Internet addicts, particularly in the categories of moderate Internet addicts and Internet addicts (48.1%), is not small enough to ignore.

Məqalə Xəzər Universitetinin Humanitar və sosial elmlər fakültəsinin Elmi şurasının clasında müzakirə edilərək çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №13)
Rəyçi R.H. Qədirova, psixologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Məqalə redaksiyaya 04 sentyabr 2014-cü ildə daxil olmuşdur